

Pomologijos skyriaus VU botanikos sode įkūrėjo ir ilgamečio vadovo A. Ryliščio prisiminimų ištraukos (tekstas originalus)

Agrastų ir serbentų kelias: iš Ryliškių iki Amerikos

Selekcininko prisiminimai

Antanas Ryliškis

Apie save

Esu grynas uteniškis, tiksliau – tauragniškis, o dar tiksliau – iš Ryliškių k.

Mano senelis Adolfas pasakojo, kad mūsų pro...prosenelis buvo Baltramiejus, kuris iš tada Vilniaus vyskupystei priklausiusio Tauragnų dvaro gavo 400 ha žemės ir įkūrė Ryliškių kaimą. Istorija iki pačios kaimo pradžios dar nedokumentuota – mano pusbrolis Balys Jauniškis išnaršė visus archyvus, ir rastas kol kas pats seniausias dokumentas – Tauragnų dvaro 1669 m. inventorių liudija, kad tada Ryliškių k. jau buvo 3 šeimos, tarp jų – Martynas Ryliškis. Taigi iki istorijos pradžios dar trūksta Martyno tėvo ir senelio, kuris pagal legendą buvo Baltramiejus. Kaimas galėjo būti įkurtas būtent karalienės Bonos 1557 m. pradėtos Valakų reformos metu, kuri suformavo kaimus ir privačią žemės nuosavybę. Na, o legendinis kaimo įkūrėjas galėjo būti Lietuvos didžiojo kunigaikščio (kurio?) karo dalyvis.

Tauragnai tada priklausė Brėslaujos pavietui – tai buvo Lietuvos didžiosios kunigaikštystės žemės. Mūsų proseneliai važinėjo į tuos kraštus. Važinėjo į Minčios ir Ginučių miškus ir malūnus, o išlikę santuokų dokumentai liudija, kad iš tų miškų ir žmonas parsiveždavo. Taip mano senelis Adolfas iš Šiliniškių parsivežė mano senelę Veroniką Kindurytę, kuri mirė iki mano gimimo. Tokiu pat keliu mano tėtis Jonas man parvežė iš Ginučių pačią geriausią mamą Oną Rukaitę, kurios tėvas, mano senelis Kazys Rukas, buvo iš Ginučių, o jo žmona, mano senelė Liucija Paukštytė – iš Antalksnės. Trys seneliai – iš Ignalinos r.

1945 m. baigiau Liginiškio pradinę mokyklą, 1949 m. – Tauragnų progimnaziją, o 1953 m. – Utenos II vidurinę mokyklą.

Vaikystė be sodo

Sodininkystę užsiiminėti pradėjau dar mokydamasis Tauragnų progimnazijoje, kurią baigiau 1949 m. Sodų padėtis mūsų krašte, ypač mūsų kaime, buvo katastrofiška – po persikėlimo į vienkiemius 1935 m. žiauriai 1940–1941 m. žiemą viskas iššalo. Man labai gaila savo vaikystės be obuolių, be uogų. Nebuvo ir braškių. Ši uoga, išpopuliarinta Rytų Lietuvoje prof. Adomo Hrebnickio, plito iš Rojaus maždaug 1 km greičiu per metus. Mūsų kaimą ji pasiekė pirmaisiais pokario metais – mama iš kaimynės Teklės Rožienės atsinešė daigų ir pasisodino lysvelę. Tačiau dauguma moterų braškių nesodino, o sezono metu jos susirinkdavo mūsų sodyboje su pulkais vaikų – vaikai uogų norėjo.

Kaime niekas nemokėjo jokio sodo augalo išsiauginti iš sėklos. Primityviai skiepyti mokėjo koks vienas iš visos parapijos. Didžiuoju mano mokytoju tapo M. Itomlensko ir S. Bagdono „Sodininkystė“ – didžiulė monografija, išleista Kaune mano gimimo metais – 1936-aisiais. Išmainiau šią knygą su agronomo Vytauto Vadišiaus broliu Vaclovu į parkerį. Vytautas pokario metais išėjo į pogrindį ir 1946 m. provokatoriaus buvo nušautas. Jų tėvas, turėjęs šiek tiek daugiau žemės, nes buvo Liginiškyje nusipirkęs dvarelį likučius, sėdėjo lageryje. Po daugelio metų, jam sugrįžus, aš jų sodyboje perskiepijau obelis, o „Sodininkystę“ senatvėje gražinau Vaclovui kaip suvenyrą.

Iš tos monografijos aš išmokau visko: sėti vaismedžių sėklas, juos skiepyti, formuoti, prižiūrėti. Gaila, apie vaiskrūmius ten buvo labai nedaug.

Sodininkystės universitetai

Po Tauragnų progimnazijos išėjau mokytis į Uteną. Baisūs pokario metai, didžiuliai atstumai, dvi pamainos, ir jau Tauragnuose prasidėjo mano ligos, kurios lydi visą gyvenimą. Bet aš sukandęs dantis, nedejuodamas, skaitydamas didžiųjų žmonių biografijas, atkakliai kabinausi į mokslą. Mano laikais prasidėjo klasių mišrinimas, ir X klasėje mūsų berniukų grupę perkėlė į mergaičių vidurinę. Grupė buvo labai įdomi: Vytautas Umbrasas – matematikas ir matematinės logikos žinovas, Algirdas Grašys – humoristas, Balys Maniušis – tylus mąstytojas, Vincas Milašius – pokario skundikų auka – netekęs motinos ir beveik visos šeimos, Vytautas Sirvydis – gyvenimo sunkumų nugalėtojas, nes abu jo tėvai buvo patekę į lagerius, o jį su broliu išsaugojo dėdė.

Tiek I, tiek II vidurinėse mokyklose buvo dalis labai kompetentingų mokytojų. Jie davė daug žinių ir mokė gyvenimo pažinimo. Juozas Žiurlys ir Rapolas Šaltenis išmokė humanitarinio mąstymo, Sigutė Lankininkienė – psichologijos ir logikos, Konstancija Kuzmaitė labai įdomiai dėstė chemiją, bet aš beveik nieko nesupratau, nes iš Tauragnų neturėjau jokio pagrindo. Mane bet kada galėjo palikti treiems metams, bet ji parašė trejetą. Ir kokia gyvenimo ironija – stojamiesiems į aukštąją reikėjo laikyti chemiją. Išmokau tada progimnazijos kursą, o toliau viskas susidėliojo į savo vietas – man per stojamąjį parašė pirmąjį chemijos penketą! Dar įdomiau – pagal diplomą aš ne tik biologas, bet ir biologijos ir chemijos mokytojas.

Gelbstint tuberkuliozės dispanseriui ir ligoninei aš baigiau vidurinę, nes nuo baigiamųjų egzaminų mane atleido. Visi išvažinėjo: kas į darbus, kas į aukštąsias ar technikumus. Manęs laukė nežinoma grėsminga ateitis – tuberkuliozė tada dar buvo mirtina liga.

O aš gyvenau sodininkystės idėjomis ir išgyvenau. Skaičiau žymių žmonių biografijas. Iš rusų kalbos buvo išversta I. Molodčikovo „Naujųjų augalų kūrėjai“ apie I. Mičiurinę ir L. Berbanką – du žymiausius Rusijos ir Amerikos selekcininkus. Išėjo I. Mičiurino raštai lietuvių kalba. Pradėjo rodytis skurdoka pokario metų lietuviška sodininkystės literatūra. Mano laimei, 1949 m. išėjo Petro Petrylos monografija „Uoginės kultūros“. Joje buvo ir atsakymas man: nėra uogų – reikia imtis vaiskrūmių selekcijos. Aš, abiturientas, parašiau autoriui, docentui laišką į universitetą – jis ne tik atsakė, bet ir padovanojo „Uoginių kultūrų“ II leidimą. Dar vėliau aš buvau jo studentas.

Tuo tarpu besigydydamas ir važinėdamas į Vilnių gavau žurnalo „Sad i ogorod“ vieną numerį. Žurnalą buvo galima užsiprenumeruoti ir mano kaime – Ryliškiuose. Čia jau buvo pasaulio atradimas. Buvo skelbiami išleistų knygų sąrašai, kurias buvo galima gauti paštu iš Maskvos. Sovietų sąjungoje (bet ne Lietuvoje!) buvo labai remiamas mičiurininkų judėjimas. Jiems padėdavo sodininkystės mokslo įstaigos. Tokiu keliuėjau ir aš. Ėmiau rašinėti laiškus. Ne visi man atsakė. Bet tie, kurie atsakė, man atsiuntė genofondo pagrindus – aš pradėjau selekciją jau turėdamas jų sukurtas veisles. O dar vėliau su dauguma jų jau buvome kolegos ir draugai.

Selekcijos pradžia – Ryliškiai

1954 metai buvo patys reikšmingiausi visam gyvenimui – tą rudenį, prieš išvažiuodamas ilgam ir neprognozuojamam gydymui, gavau keletą labai vertingų siuntinių. Man atsakė Maskvos bandymų stoties braškių ir agrastų selekcininkė Marija Simonova ir atsiuntė 6 geriausias europines ir 4 savo selekcijos agrastų veisles. Radau tų metų dienoraštį ir šiaip gerai prisimenu, kai labai bjaurių tų metų lapkričio dieną tempiau iš Tauragnų tą sunkų siuntinį. Laimei, mane pavijo Stasys Virvytis iš Papirčių ir kelionė palengvėjo. Vasarą ji atsiuntė tris savo selekcijos braškių veisles. Kai ėmė derėti, tai buvo jau kitoks vaizdas, negu iš Rojaus plitusi 'Viktorija'. Jos išvesta veislė 'Komsomolka' tamsiai raudonomis, šiek tiek rūgštokomis, tvirtos konsistencijos uogomis davė fantastinį derlių – kai aš tyrinėčiau braškes Rojuje, ji neturėjo sau lygių – kilogramas uogų iš 3 kerų arba 18 tonų iš hektaro. Bet ją sudirbo kabinetiniai degustatoriai dėl rūgštoko skonio, o ji buvo skirta ne desertui, bet perdirbimui. Tokio šedevro iki šiol niekas nesukūrė.

Apie Altajuje sukurtas naujas juodųjų serbentų veisles ir jų išbandymą Mičiurinske aš perskaičiau Klavdijos Sergejevos straipsnį ir parašiau laišką į Sibirą. Tai buvo džiaugsmo, kai gavau atsakymą, kurį parašė pats bandymų stoties, vėliau – instituto direktorius akademikas Michailas Lisavenko. Pasirodo, jis pats buvo praėjęs tokį kelią ir pradėjęs nuo mėgėjo, kurį pats I. Mičiurinas nusiuntė į Kalnų Altajų pradėti kurti sodininkystės mokslo. Jis pradėjęs nuo juodųjų serbentų, o man atsiuntė visas savo selekcijos naujienas. Paskui visą gyvenimą teko palaikyti ryšį. Kai aš jau turėjau Altajaus veislių tyrimo duomenis, mano straipsnį tik su jo rekomendacija atspausdino sąjunginis žurnalas „Sadovodstvo“, kurį referavo „Horticultural Abstracts“, citavo pasaulinėje monografijoje kolegė iš Didžiosios Britanijos Elizabeth Keep, su kuria daug metų susirašinėjome. Iš Altajaus veislių „Golubka“ daug metų neturėjo sau lygių, bet aš mintinai žinojau I. Mičiurino tezę, kad kiekvienas regionas turi išsivesti savo veisles, ir neapsirikau, ėmėsis selekcijos. Beje, E. Keep aš savo naujas veisles nusiunčiau iš Rojaus pačioje jų jaunystėje. Britanija mano naują veislę 'Svyriai' nusipirko iškart po to, kai ji buvo pripažinta Sovietų sąjungoje.

Po trejų metų skausmingo gydymo ir luošinančių operacijų 1957 ir 1958 m. mano tėviškėje agrastai ir serbentai pradėjo žydėti ir derėti, o aš pradėjau pirmuosius kryžminimus.

Beieškodamas genofondo selekcijai, buvau gavęs ir iš sėklų išauginęs abrikosų ir persikų, bet jie iššalo per 1955–1956 m. žiaurią žiemą, kai Utenoje ir mūsų kaime buvo minus 43°C. Tuo tarpu perskaitęs straipsnį apie sedulą (rusiškai „kizil“), aš nesupratau, koks tai vertingas augalas ir praradau gerus 40 metų, kol susidomėjau.

Ieškojau ir negavau aktinidijų, bet tą sėkmingai padarė mūsų žemietis Vilhelmas Paukštė.

Aukštoji mokykla

Dar besigydydamas „Raudonojo kryžiaus“ sanatorijoje, 1957 m. žiemą padaviau dokumentus į Žemės ūkio akademijos neakivaizdinį fakultetą. Egzaminus išlaikiau gerai ir labai gerai. Bet mane nustebino dekanas pozicija – manęs nepriėmė dėl sveikatos, nes ne man būti kolūkio agronomu. Mano biografijoje buvo parašyta, kad aš būsiu sodininkas. Pavaizdavo, kad išbraukė labai apgailestaudami, atseit, rektorius labai gailėjęs. Tada sekretorė pašaukė tame pačiame kambaryje stalą turėjusį sodininkystės dėstytoją, vėliau profesorių V. Venskutonį, bet jis abejingai pažiūrėjo ir tiek. Kaip buvo skaudu būti mažu žmogeliu. Padėtį išgelbėjo pavasarį Vilniaus universitete atidarytas biologijos neakivaizdinis skyrius. Egzaminus man užskaitė, ir liepos mėn., dar besigydydamas tuberkuliozės dispanseryje, aš tapau studentu. Į užsiėmimus mane išleisdavo.

Ir jau vėliau, ir dabar aš dėkingas likimui, kad patekau būtent į universitetą. Čia buvo iš nepriklausomos Lietuvos išlikusi mokslo dvasia. Man reikėjo mokytis ne sodininkystės, bet botanikos, chemijos, fizikos, citologijos. Čia susitikau mokslo švyturius. Iš čia prasidėjo mano kelias į aspirantūrą. Sodininkystę aš mokėjau, nors iki šiol mokausi.

leškau nežinomo darbo

Mūsų, neakivaizdininkų, kurse absoliučią daugumą sudarė mokytojai, lygiai kaip ir aš – baigę vidurines mokyklas. Buvo tokia idėja – dirbti kaimo mokykloje ir dėstyti biologiją, o žemės selekcijai bet koks ūkis galėjo duoti. Juo labiau, kad ir tėviškėje po Stalino mirties pirmininkas Abrosimas Kačanovas man davė ištisą hektarą greta tėvų sodybinio sklypo. Žemės buvo, bet reikėjo gyventi, reikėjo apmokamo darbo. Tapęs pirmakursiu, nuėjau į Švietimo ministeriją. Atsakymas buvo biurokратиškas: ateisi, kai būsi baigęs. Aš sakiau, kad mūsų kurse visi tik baigę vidurines. Apsimetė naivuoliais.

Tada nuėjau į Žemės ūkio ministeriją. Mane pažinojo Sodininkystės valdyboje ir nusiuntė pas Mokslo valdybos viršininką Andrių Žibiką. Jis pasakė, kad pradeda atkūrinėti Grebnickio (A. Hrebnickio pavardę tada rašė „G“ raide pagal rusišką rašybą) sodą Dūkšte, ten pradėjęs dirbti toks Balčikonis, bet jis norįs išeiti, taigi aš galėčiau ten dirbti. Apie jo sodą aš tada nieko nežinojau, nes neprenumeravau „Valstiečių laikraščio“, o „Tiesa“ apie tai nerašė.

Pirmasis sodininkų suvažiavimas

1957 m. gražiai užderėjo agrastai, ir aš parašiau straipsnį rimčiausiam moksliniam ir gamybiniam žurnalui „Socialistinis žemės ūkis“, kurį atspausdino 1958 m. 1 numeryje. Tas mano, pirmakursio, straipsnis visiškai tiko stojant į aspirantūrą. Tą patį 1958 m. pavasarį buvo sušauktas pirmasis Lietuvos sodininkų suvažiavimas, o Sodininkystės valdyba net kelionę apmokėjo. Mano pranešimą įtraukė į darbotvarkę. Suvažiavimui pirmininkavo tada naujai paskirtas žemės ūkio ministro pavaduotojas Jonas Kriaučiūnas. Nebuvau jo nei matęs, nei girdėjęs. Po kelių minučių mano kalbos jis prapliupo, kad čia niekam neįdomus teorinis dalykas ir liepė nutraukti. Palikau tribūną priblokštas ir per visą gyvenimą iš jos nekalbėjau. Per pertrauką Sodininkystės valdybos viršininkas Marijonas Paškevičius mane nuramino, kad pats Kriaučiūnas čia nieko nesuprato.

Rojaus atradimas

Minėto suvažiavimo metu susipažinau su kai kuriais Vytėnų žmonėmis. Užbaigęs pirmą kursą, 1958 m. vasarą vėl nuėjau į Žemės ūkio ministeriją. Ten sutikau iš Vytėnų Aldoną Misevičiūtę su man nepažįstamu vyriškiu. Tai buvo Petras Balčikonis. Aš buvau pamiršęs A. Žibiko kalbą, kad jis nori išeiti. Pakviečiau į tėviškę pažiūrėti bandymų, ir jis motociklu atvažiavo. Po to mane nusivežė į Rojų. Vaizdas buvo siaubingas. Tarp laukinių brūzgynų buvo A. Hrebnickio, dabar dukros Marijos sodyba. Joje – kambariukas kontorai ir plotas P. Balčikonio šeimai – jam su žmona. Teritorijoje iš brūzgynų išvaduoti 2 hektarai ir jame pasodintas jaunas sodas. Nedidelis plotas braškėms. Palyginus su tėviške – laukinis užkampis. Pasiūliau jam pasodinti mano agrastų ir serbentų kolekciją.

Rudenį ėmiau laukti, kada atvažiuos sodmenų, ir vis rašinėju laiškus. Prapuolęs darbuose P. Balčikonis paprašė manęs jam tuos sodmenis atvežti. Vieną tamsų lapkričio vakarą, prisikrovęs maišą agrastų ir serbentų sodmenų, atsitempiau į Saldutiškio siauruko geležinkelio stotį. Trumpindamas 7 km kelią, ėjau per pelkę ir buvau paklydęs. Siauruku atvažiavau iki Švenčionėlių. Prasėdėjęs stotyje iki ryto, sulaukiau plačiojo iš Vilniaus ir atvažiavau į Dūkštą. Iš ten vėl siauruko pylimu nuėjau tuos 4 km į Rojų. Per dvi dienas su

Beržininkų skyriaus darbininku Petru Jankausku pasodinome tą lemtingą kolekciją. Visai netikėtai P. Balčikonis pasiūlė parašyti pareiškimą ir ateiti dirbti į Rojų. Parašiau visiškai nieko nesitikėdamas ir visiškai pamišęs tą A. Žibiko pastabą, kad jis nori išeiti. Grįžau į tėviškę ir prieš išvykdamas į sesiją universitetan gavau laišką iš Vytėnų – nuo 1958 m. gruodžio 16 d. aš priimtas vyr. bandymų techniku. Patekau, nežinodamas, kur patekau.

Po sesijos šaltą sausio vakarą išvažiavau iš Vilniaus tiesiai į Dūkštą. Išlipęs vidurnaktį iš traukinio, žingsniavau siauruko pylimu į Rojų. Pamatęs lange šviesą pamaniau, kad manęs laukia. Deja, pats P. Balčikonis, truputį numigęs ir jau atsikėlęs, ruošiasi į stotį važiuoti į Vilnių ar Kauną. Važinėti ir man teko daug. Dažniausiai tekdavo grįžti tuščiomis – Vytėnai savo padaliniu tikrai nesirūpino. Man ir dabar kelia šiurpą tos nemigo naktys ir tos kelionės. Buvau jaunas ir naivus.

Prasidėjo mano darbas. Buvo žiema. Sodininkystės valdyba ruošė dirvą būsimai sodininkystės draugijai. Buvo rašomos plonos knygelės būsimiems sodininkams. Viena iš jų – apie vietinių mėgėjų iš sėklų išaugintas potencialiai naujas veisles. Man leido aprašyti iš kaimyninio Vajalių kaimo Jono Noreikio neblogą rudeninį 'Noreikio pepiną'. P. Balčikonis su žmona rašė didžiulį istorinį straipsnį apie A. Hrebnickį ir Rojaus sodą. Jis buvo išspausdintas Žemdirbystės instituto darbų 5-tame tome 1960 m. ir iki šiol yra pagrindinis informacijos šaltinis. Ir nusirašinėtojų penas su daugybe iškraipymų.

Valdiška Rojaus istorija

Tai sukurto, apleisto, atkurto ir vėl prarasto pirmojo mokslinio pomologijos sodo istorija Lietuvos teritorijoje. Po tėvo A. Hrebnickio mirties 1941.10.13 likusi silpnos sveikatos dukra Marija per karą ir pokarį kaip sugebėdama saugojo jo literatūrinį palikimą. Pats profesorius A. Hrebnickis kilęs iš Baltarusijos, senos lietuvių bajorų šeimos, savo sodą pradėjo sodinti 1886 m., gavęs iš uošvio Jan Stankievič Beržininkų palivarko žemės kraitį – 24 ha patį baisiausią užkampį. Peterburgo miškų instituto sodininkystės ir daržininkystės profesorius A. Hrebnickis savo indėliu į mokslą tapo Lietuvos sodininkystės patriarchu.

Pirmąjį pasaulinį karą praleidęs Rusijoje ir 1916 m. paskelbęs lietuviško nacionalinio obuolio 'Beržininkų ananasas' aprašymą rusų literatūroje, 1920 m. grįžo į Rojų, bet čia neberado Lietuvos. Čia buvo Lenkija. Jis sugrįžo į Lietuvą kartu su Vilniaus kraštu 1939 m. Bet neilgam. Lietuvos valdžia jam buvo davusi gerai apmokamą konsultanto etatą ir apmokamą padėjėją Joną Tvarijonavičių.

Po sovietinės okupacijos A. Hrebnickis greit neteko jokios paramos, tačiau buvo kviečiamas profesoriauti į K. Timiriazovo akademiją Maskvoje. Tą kvietimą buvo pasirašęs ne bet kas, o didysis diktatorius J. Stalinas. Šitą matė, paliudijo ir aprašė spaudoje tais metais jį lankęs mūsų žemietis, tada Vilniaus krašto agronomas Stasys Petkevičius. Užėjo karas, atėjo vokiečiai. Karštą liepos mėnesį jis vaikščiojo po kalnus ir fiksavo tos labai šaltos žiemos padarinius. Paliko medžiagą Lietuvos sodininkystės istorijai, kurią paskelbė P. Balčikonis savo straipsnyje minėtame Žemdirbystės instituto 5-tame tome. Šitai besiaukojantį profesorių ištiko insultas...

Karo metu buvęs jo padėjėjas Jonas Tvarijonavičius dar atspausdino straipsnį apie apleistą Rojaus sodą ir kartu su dukra Marija pasiūlė jį perimti Žemės ūkio vadybai – toks buvo sakyčiau konspiracinis Žemės ūkio ministerijos pavadinimas, o vadovavo jai prof. Balys Vitkus (dabar jo sūnėnas grįžo prie Daugailių serbentų augini).

Niekas nebuvo padaryta. Sugrįžusi sovietų valdžia Mariją Hrebnicką išbūožino – jos 24 ha padalino 4 savininkams, o paskui visus suvarė į M. Melnikaitės kolūkj. Marija liko be duonos ir pusbadžiu gyveno kaimynų šelpiama.

Atsitiko taip, kad 1955 m. I. Mičiurino 100-ųjų gimimo metinių proga Mičiurinske lankėsi agronomas žurnalistas Stasys Kazlauskas, kuris tada, liepos mėn., prie vokiečių buvo Rojuje ir paskutinis matė A. Hrebnickj, vaikštantj po kalnus.

Mičiurinske gimė genialus jo reabilitacijos planas – S. Kazlauskas atsivežė Aleksejaus Borisoglebskio parašytus straipsnius, kuriuos S. Kazlauskas kolegos atspausdino „Sovetskaja Litva“ ir „Czerwony Standart“ laikraščiuose. Šie straipsniai gulė tiesiai Antanui Sniečkui ant stalo, nes S. Kazlauskas buvo jo asmeninis sodininkas Raseinių gatvėje. Buvo priimti paties aukščiausio lygio nutarimai dėl Vytėnų bandymų stoties padalinio įsteigimo, bet visokio lygio valdininkai labai sėkmingai Rojaus klausimą pavertė menkaverčiu.

Vytėnų padaliniui steigti iš M. Melnikaitės kolūkio buvo atplėšta Rojaus teritorija ir primesta kaimyninio Dūkšto tarybinio ūkio Beržininkų skyriui kaip šuniui penkta koja, nes didžiulis ūkis buvo specializuojamas tvenkinių žuvivaisai. Tada vietoj M. Melnikaitės kolūkio buvo sukurtas Dūkšto medelynas Rojui aprūpinti. Pasidalijus ministerijoms ir vietoj tarybinio ūkio įsikūrus eksperimentiniam ūkiui, Rojus vėl prijungtas prie Beržininkų. Ten įkūrus žuvininkystės ūkj, vėl permestas į medelyną. Pagaliau kai aš 1969 m. apgyniau disertaciją ir Vytėnams vadovavo jau aukštaitis Klemensas Palaima, mes tvirtai norėjome nuo visų atsidalinti ir su žeme turėti vieną ir tą patį šeimininką – Vytėnus, mus sudirbo tada jau naujas iš Maskvos grįžęs ministro pavaduotojas Vytautas Ožiūnas ir pats instituto direktorius Antanas Būdvytis. Aš išėjau į Vilniaus universitetą, o paskutinis darbuotojas, mano kaimynas iš Ryliškių Jonas Rožė, išėjo ūkininkauti kaip agronomas.

Rojuje dabar prie išnykimo ribos 1957 m. sodintas ir vėliau papildytas naujas sodas ir kelios istorinės laukinės A. Hrebnickio sodintos obelys bei kriaušės, iš kurių unikali slyvalapė ‘Nizgolovka’, o visa teritorija baigia užaugti krūmynais. Tik sodyboje saugomas jo muziejus ir paminklas.

Buvusio vaisių ir daržovių ūkio ministro Vytauto Einorio vaizdžiu išsireiškimu, Rojus nuskurdintas ne dėl bėdumo. Man belieka pridurti – dėl durnumo.

Sodininkystės akademija

1964 m. mane priėmė į Vilniaus universiteto neakivaizdinę aspirantūrą, nes į man suplanuotą stacionarinę atsirado sava kandidatė. Bet man tai buvo į naudą – 1966 m. pervedė į stacionarinę. Laimingo atsitiktinumo dėka Maskvoje aš gavau patį geriausią vadovą – Vladimirą Sacharovą, kuris taip pat buvo praėjęs kryžiaus kelius nuo T. Lysenkos 1948 m. genetiką laidojusio stalininio pučo iki sunkios reabilitacijos 1968 m.

Kai aš 1968 m. rudenį nuvežiau jam disertacijos tekstą, jis jau buvo naujo Vystymosi biologijos instituto laboratorijos vadovas ir K. Timiriazevo akademijos – pagrindinės SSRS žemės ūkio mokyklos – katedros vedėjas vietoje išvaryto liūdnei pagarsėjusio Trofimo Lysenkos. Deja, jis neilgai tegyveno – 1969 m. sausį mirė prieš pat mano disertacijos gynimą.

Aspirantūros metais jis du kartus lankėsi Rojuje, į gynimą žadėjo atsivežti visą laboratoriją.

Tai buvo didelė asmenybė. Tai jis 1932 m. atrado ir paskelbė naują reiškinį – cheminių medžiagų sukeliama mutagenezę. Už šį atradimą jis turėjo gauti Nobelio premiją, bet buvo labai jaunas ir nežinomas. O jo

išradimą ilgai ignoravo, kol gerokai po dešimtmečio patvirtino kiti. Cheminė tarša gali sukelti labai baisias mutacijas, apie ką jis mane perspėjo dėl Pirmojo pasaulinio karo metu panaudotų nuodų Lietuvos teritorijoje ir jų genetinio poveikio mano vaikams ir anūkams.

Selekcijos mokslo dirvonai

Kai tik apsiginiau disertaciją, mano draugai ir kolegos įtraukė į Sąjunginio sodininkystės instituto mokslinę metodinę komisiją. Kasmet vis kituose selekcijos centruose vyko simpoziumai. Mes kūrėme mokslo metodikas. Diskusijos vykdavo ne tik per oficialius susirinkimus, bet ir po jų. Esant 4 val. laiko skirtumui Sibire, kai aš nueidavau miegoti, mane keldavo diskusijos metu iškilus ginčijamoms problemoms. Vyresnieji kolegos man padovanojo savo monografijas. Pradėtai leisti 3 tomų „Sodininkystės enciklopedijai“ straipsnį apie agrastus pavedė rašyti man. Nubalsavo man Lietuvoje įkurti svarainių selekcijos centrą, o su juo galėjo ateiti milijonai. Tačiau paskutiniame vaistrūmių augintojų suvažiavime Maskvoje 1989 m. gegužės mėn. prieš mano pasisakymą tribūnoje atsiradęs Agropromo atstovas Lietuvą iškoneveikė – mūsų uogos esančios ne tarybinės, nes jos surinktos ne kolchozuose ir ne sovchozuose, bet privačiame sektoriuje. Po to pasisakymo jau bijojo mane leisti į tribūną. Jis atkirčio taip ir negavo.

Atkirtis buvo 1990 m. kovo 11 d. Po jos dar spėjau gauti honorarą iš sodininkystės enciklopedijos. Bet tvirtas susitarimas pasodinti reprezentacinį svarainyną pačiame svarbiausiame ūkyje – „Sovchoz imeni Lenina“ prie Maskvos tą 1990 metų rudenį dingo kaip į vandenį.

Pirmas netikėtas išėjimas į Vakarų rinką buvo mano juodųjų serbentų veislė iš Rojaus laikų 'Svyriai'. SSRS ją rajonavo (įtraukė į nacionalinį sąrašą) 1979 m. Lietuvos teritorijoje, ir aš gavau autorinį pažymėjimą, pasirašytą SSRS Žemės ūkio ministro Valentino Meseco. Buvo paskaičiuotas ekonominis efektas – 1000 rublių iš hektaro. Man, kaip autoriui, priklausė 2 proc. honoraras, bet gamyboje nebuvo nei vieno krūmo. Ir tada gavau trijų mėnesių atlyginimo dydžio honorarą. Tik vėliau V. Einoris susirinkime pasakė, kad 'Svyriams' dauginti licenziją iš SSRS nusipirko Didžioji Britanija. Paskaičiavus rubliais ir pavertus doleriais – už ją sumokėjo 50 tūkstančių.

Iš Rojuje atrinktų hibridų Vilniuje pavyko atrinkti ir valstybiniais bandymams perduoti 6 agrastų veisles, iš kurių 4 buvo rajonuotos ir tik jos dabar sudaro Lietuvos sortimentą: 'Ginučiai', 'Lūšiai', 'Kirdeikiai' ir 'Žiliniai'. Iš Rojuje atliktų kryžminimų rajonuotos 2 juodųjų serbentų veislės: 'Dubingiai' ir 'Sartai'. 'Sartai' yra desertinė veislė, kuri savo skoniu lenkia britų skonio etaloną – 'Baldwin' – tą netikėtai patvirtino jau nepriklausomoje Lietuvoje Žemės ūkio ministerijoje lankęsis vienas Didžiosios Britanijos verslininkas.

Nepriklausomybės metais atsivėrė sienos į Vakarus, pirmiausia per mūsų išseiviją JAV. Ir tais sovietiniais laikais Vytautas Virkau buvo mūsų informacijos šefas, siuntė knygas ir straipsnius. Dabar jau atsirado galimybė ir mūsų augalus išsiųsti jam. Su jo rekomendacija mane buvo priėmę be nario mokesčio į Tarptautinę agrastų ir serbentų augintojų asociaciją. Tačiau nežiūrint steigėjų norų, per 15 metų serbentų ir agrastų kultūra JAV neperžengė mėgėjiško lygio, ir asociacija sunyko. Asociacijos biuletėnis „The Ribes Reporter“ atspausdino keletą mano straipsnių, bet jie efekto nepadarė. Amerikiečiai laiškuose pateikinėjo labai primityvius klausimus – ar mano veislės prilygsta jų žinomoms senienoms?

Išėjęs į invalidumo pensiją, parašiau ir „Valstiečių laikraščio“ leidykla išleido tris mano knygas. Jas nusiunčiau Vytautui Virkau, o jis man atsiuntė JAV autorių knygų. Turiu didelį malonumą palyginti – viskas teisinga, bet jie tebėra mano 1970 m. lygio. Tačiau jeigu Lietuvoje ir toliau bus bananų, apelsinų,

mandarinų, vynuogių vartojimo rinka, jeigu agrastai ir serbentai bus per rūgštūs, tai ne tik JAV, bet ir Kinija taps serbentų valstybe.

Būti ar nebūti sensacijoms?

Visą gyvenimą mane prie žemės lenkė neaukšti agrastų ir serbentų krūmai. Tik dabar atsirado 2,5 m aukščio individas. Galima tikėtis veislės, kuri bus kaip nedidelė vyšnia, ir uogas bus galima skinti stovint. Yra žinomos ir kai kurių sodo kultūrų raudonlapės formos, bet tokio juodojo serbento dar nebuvo. Beje, jau yra tokia mutacija, o mutantai gerai paveldi lapų ir net šaknų raudoną spalvą. Reikia daug darbo ir dar daugiau laiko bei investicijų. Būti ar nebūti tokioms veislėms? Veislės plinta kaip kontrabanda – be pavadinimų ir be jokio honoraro autoriui. Bet aš žinau realią veislės kainą, kurią kažkada sumokėjo Didžioji Britanija. Ateis pavasaris ir vasara į serbentynus ir agrastynus, nes antrametis mano anūkas Arminas juos kerta pasigardžiuodamas.